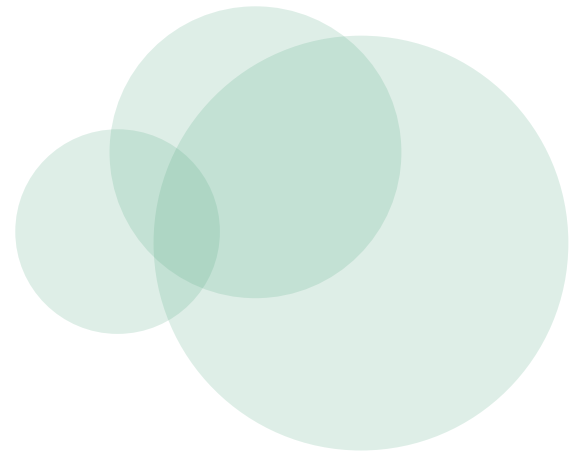

**Veileder - Miljøvennlige anskaffelser i
spesialisthelsetjenesten**

Spesialisthelsetjenesten har ansvar for å møte de miljø og klimautfordringene vi står overfor – lokalt og globalt. Ivaretagelse av miljø- og bærekrafthensyn i innkjøpsarbeidet, er et av innsatsområdene hvor et slikt ansvar operasjonaliseres. Samfunnet påvirkes av våre valg i anskaffelsesprosessene og gjennom den påfølgende oppfølgingen av avtalene vi inngår. Vi kan oppnå store miljøgevinster både gjennom å redusere forbruket og å dreie forbruket i en mer miljøvennlig retning.

Denne veilederen er utarbeidet av en arbeidsgruppe i delprosjekt innkjøp, et delprosjekt i det nasjonale prosjektet "Miljø og klimatiltak i spesialisthelsetjenesten".
www.grontsykehus.no
Versjon 01.01.14

Innhold

1. Innledning	4
2. Hva sier ISO 14001-standarden om miljøhensyn i anskaffelser?	5
3. Ledelse og forankring	6
Kompetansen må være på plass eller innhentes	6
Organisering og rutiner	6
Rapportering og måling	7
4. Innkjøperens rolle	7
5. Overordnede føringer	8
Mål og prioriteringer i handlingsplanen	9
Lov og forskrifter om offentlige anskaffelser	9
6. Miljømerking og klimamerking – Svanen, EU-blomsten m.m.	10
Bruk av Svanen og Blomsten i anskaffelsen	10
Andre merkeordninger og sertifiseringer	11
Klimamerking	11
Miljødeklarasjon	12
Grønt Punkt Norge	12
7. Kompetanse	13
Anskaffelser.no	13
Miljøkompetanse	14
8. Før anskaffelsesprosessen	15
Behovsverifisering	15
Generell kartlegging i leverandørmarkedet	16
9. I anskaffelsesprosessen	16
Kartlegging av miljøaspekter	17
Livssyklus kostnader (LCC)	18
10. Utfasing av uønskede stoffer, kjemikalier og lignende	19
11. Opplæring og avtaleinformasjon til brukere	19
12. Avtaleoppfølging	20
13. Evaluering og læring	20
14. Etske leverandørkjeder	21
15. Litteraturliste/referansedokumenter og nyttige linker	22
Vedlegg 1 - Statlig veileder	23
Deltagere i arbeidsgruppen	24

1. Innledning

De regionale helseforetakene er av Helse- og omsorgsdepartementet bedt om å oppfylle de nasjonale miljø- og klimamålene. Arbeidet er organisert som et samarbeidsprosjekt (2011-2014) mellom de regionale helseforetakene, ledet av Helse Vest RHF. Som følge av prosjektet, skal alle helseforetak i Norge innføre miljøledelse etter ISO 14001-standard og sertifiseres etter denne standarden innen utgangen av 2014.

I prosjektet er det flere ulike delprosjekter hvor innkjøp var et delprosjekt først fra høsten 2009 til våren 2010. Rapporten utarbeidet etter dette prosjektet ligger på www.grontsykehus.no og ble lagt inn som førende dokument for alle helseforetak i oppdrags- og bestillerdokumenter fra 2011. Delprosjekt Innkjøp, del 2 startet opp våren 2011 og både arbeidet i prosjektet og denne veilederen bygger på denne rapporten.

Deltagere i delprosjekt innkjøp er fra alle fire regioner samt Helseforetakenes innkjøpsservice (Hinas) og Sykehuspartner Innkjøp. Veilederen er utviklet for å legge til rette for at innkjøpere i spesialisthelsetjenesten i Norge skal kunne møte kravene til miljøvennlige anskaffelser i tråd med innføring av miljøledelse etter ISO 14001-standard.

Denne veilederen er ment å være en hjelp for helseforetaket i å utarbeide prosedyrer og metoder som kan danne et godt grunnlag for å sikre at de viktigste miljøaspektene blir ivaretatt i anskaffelser og at helseforetakets miljøpolicy og miljømål blir fulgt opp. Det er ikke lagt opp til at veilederen skal være tilstrekkelig for å sikre nok kompetanse om miljøkrav i anskaffelser. Varer og tjenester til helseforetaket utgjør et enormt vidt spekter, så det vil i svært mange anskaffelser være behov for annen intern eller ekstern miljøkompetanse.

Det er viktig å understreke at innkjøperen alene ikke kan være ansvarlig for å ta de riktige avgjørelsene for å sikre miljøvennlige anskaffelser. Ledelsen er ansvarlig for strategi og ledelse, og fagmiljøer og brukergrupper på helseforetaket vil være viktige ressurspersoner i selve anskaffelsene og deretter i å gjøre de riktige valgene i avropsperioden.

2. Hva sier ISO 14001-standarden om miljøhensyn i anskaffelser?

Standarden ISO 14001:2004 om miljøledelse har følgende krav til leverandører av varer, produkter og tjenester:

4.3.1 Miljøaspekter – De forhold som påvirker ytre miljø (miljøaspekter) indirekte skal kartlegges og kontrolleres. Dette betyr at leverandører som den sertifiserte ikke påvirker direkte, men indirekte via valg av leverandør, kontrakter og oppfølging (eks. leverandør-revisjoner) også skal kartlegges og kontrolleres.

4.4.6 Driftskontroll – Den sertifiserte skal kommunisere sine vesentlige miljøaspekter til sine leverandører og kontraktpartnere når det gjelder varer, produkter og tjenester.

Standarden stiller med andre ord ikke spesifikke krav til enkeltprodukter og enkelttjenester, men at det stilles krav til leverandører og kontraktspartnere slik at de selv greier å overholde myndighetskrav og krav den setter til seg selv.

Det er derfor forventet at virksomheten har metoder eller prosedyrer som sikrer at den har kontroll med de produktene, varene og tjenestene den anskaffer gjennom sine leverandører og kontraktspartnere. Hvilke metoder den bruker og hvor strenge kravene er vil være avhengig av hvordan varene, produktene og tjenestene påvirker den sertifisertes miljøaspekter. Vesentlige elementer når slik metoder og prosedyrer skal utarbeides er:

- Kriterier for valg av leverandør
- Krav i kontrakt
- Oppfølging av kontrakt og leverandør

Et minimumskrav til leverandører vil være at myndighetskrav knyttet til varene, produktene og tjenestene overholdes.

Standarden krever at helseforetaket som et minimum overholder myndighetskrav. Innen anskaffelser vil det være Lov og forskrifter om offentlige anskaffelser som vil være førende. I denne lovens §6 står følgende: **"Statlige, kommunale og fylkeskommunale myndigheter og offentligrettslige organer skal under planleggingen av den enkelte anskaffelse ta hensyn til livssyklus kostnader, universell utforming og miljømessige konsekvenser av anskaffelsen"**

Det er viktig å være klar over at det er "miljøledelsessystemet" som skal sertifiseres, så det viktige i selve sertifiseringsprosessen er i innkjøpsfaglig sammenheng, er å vise anskaffelsesprosjektene følger prosedyrer som sikrer at ytre miljø-aspekter er ivaretatt i anskaffelsesprosessen. Dette kan for eksempel legges inn i egne prosedyrer eller som del av en innkjøpshåndbok.

3. Ledelse og forankring

Miljøledelse etter ISO 14001-standard er i første rekke et ledelsessystem og må være forankret i foretaksledelsen. Det er ledelsens ansvar at foretaket har en miljøpolicy og mål som understøtter dette. Det vil være naturlig at det også settes miljømål innen anskaffelsesfeltet eller at mer overordnede målsettinger for eksempel innen energiforbruk, må følges opp i anskaffelser. I mange tilfeller vil oppfølging av miljømålene kreve en del ressurser og det er viktig å sette av ressurser eller omprioritere tiltak når dette er nødvendig. Eksempler fra Sverige viser at flere miljøvennlige produkter har hatt en høyere kostpris i starten inntil økt volum har fått prisene ned. Andre budsjettmessige utfordringer kan være knyttet til livssyklus-kostander opp mot innkjøpspris.

Kompetansen må være på plass eller innhentes

Innkjøperen er eksperten på anskaffelses-rutiner, prosedyrer og regelverk, men ikke nødvendigvis på aspekter som påvirker ytre miljø. Det må derfor avklares i alle anskaffelser hvem som innhenter kunnskap og sitter med ansvaret for at de nødvendige miljøhensyn er tatt. I enkelte helseforetak kan dette være et samarbeid med miljøleder eller man har valgt å ansette innkjøpere med miljøkompetanse som kan være en ressurs i alle anskaffelser. Kanskje er det i miljøkompetanse fra fagmiljøet hvor varene/tjenesten skal tas i bruk? Mangel på miljøkompetanse må ikke være til hinder for at nødvendige miljøkrav blir satt. Husk også at det godt kan være miljøkompetanse innen dette fagfeltet i andre helseforetak. Et alternativ er å kjøpe inn den kompetansen som trengs for å opparbeide god nok kompetanse innad i helseforetaket. Det anbefales å bygge opp særskilt miljøkompetanse innen hver enkelt innkjøpskategori i de helseforetak og regioner som jobber kategoristyrte, da miljøaspekter kan være svært ulike i de ulike kategoriene.

Organisering og rutiner

Det bør i alle helseforetak være organisering og rutiner for å sikre seg å kunne gjøre de gode miljøvennlige innkjøpene. Noen spørsmål å stille seg er:

- Hvilke styringsdokument og retningslinjer gjelder? (F.eks foretakets miljøpolicy og etiske retningslinjer)
- Hvordan skal anskaffelsene prioriteres?
- Hvem har ansvaret for at miljøkrav settes?
- Hvem skal innhente kunnskapen om hvilke krav som kan/bør stilles?
- Hvem beslutter hvilke krav som skal stilles?
- Hvordan skal kravene følges opp?
- Hvem har ansvaret for at kravene følges opp?

Rapportering og måling

Hvordan måles suksessen av en anskaffelse? For å sikre bærekraftige anskaffelser, vil det være avgjørende at gevinstrealisering ikke bare måles i pris. Det er ledelsens ansvar å sikre at man måler resultater ut fra hva man har prioritert og etterspurt. Resultater må også kommuniseres ut.

Eksempler på dette kan være å måle antatt sparte klimagassutslipp i en bilavtale, reduksjon av pvc i en medisinsk forbruksmateriellavtale, antall økologisk produkter i en matavtale og lignende. Enda bedre er det selvsagt om man i ettertid kan gjøre målinger på realiserede gevinster, ikke kun prognoser i forkant.

4. Innkjøperens rolle

Ivaretagelse av miljø- og bærekraftsyn i innkjøpsarbeidet, er et av innsatsområdene hvor et miljøansvar tydelig- og målbart kan operasjonaliseres. Spesialisthelsetjenesten skal ta sitt ansvar for å møte miljø og klimautfordringer – lokalt og globalt og det kan oppnås store miljøgevinster både gjennom å redusere forbruket og å dreie forbruket i en mer miljøvennlig retning.

Innkjøperen har en stor mulighet, og en plikt til å gjøre sitt for at anskaffelser til helseforetakene er så miljøvennlige som mulig, selvsagt i samarbeid med fagmiljøene ved helseforetaket hvor varen eller tjenesten skal tas i bruk. Det vil alltid være utfordringer knyttet til brukervennlighet, pris og andre kriterier hvor miljøaspektet i noen tilfeller må vike. Her må innkjøper og fagmiljøet samarbeide tett og i størst mulig grad ta kunnskapsbaserte avgjørelser i de valg som gjøres. Innkjøper må ta i bruk gode verktøy for å avstemme livssyklus-kostnader, det har vist seg at særlig vektlegging for eksempel på energiforbruk i anskaffelse av elektronisk utstyr både har vært miljøvennlig og økonomisk fordelaktig.

Det at man skal sette miljøkrav i alle offentlige anskaffelser, står tydelig i §6 i Lov om offentlige anskaffelser (LOA), derimot er det ikke tydeliggjort på hvilken måte- eller i hvilken grad dette skal gjøres. Innkjøperen må derfor tilpasse dette i forhold til de miljømål som er satt for helseforetaket. Det er selvsagt svært ønskelig at innkjøpsmiljøet deltar i utforming av miljøpolicy og miljømål på det enkelte helseforetak for i best mulig grad ivareta innkjøpsperspektivet. Uansett er det innkjøperens rolle å jobbe for å nå de mål som er satt.

5. Overordnede føringer

I Regjeringens handlingsplan for miljø og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser 2007-2012 som fortsatt er gjeldende, er det gitt en del føringer for offentlig innkjøp. Regjeringen har blant annet vedtatt en egen miljøpolitikk for statlige innkjøp gjeldende fra 1. januar 2008 og lagt det opp til den statlige virksomhet å selv sørge for at miljøpolitikken blir fulgt opp.

Miljøpolitikken er utformet for å gi statlige virksomheter retningslinjer og hjelp i arbeidet med å stille gode miljøkrav i forespørsler og innkjøp for øvrig og formålet beskrives slik:

”Minimere den totale miljøbelastningen fra statens innkjøp av varer og tjeneste. Effektiv utnyttelse av statens ressurser. Bidra til et konkurransedyktig næringsliv ved å medvirke til et marked som fremmer innovasjon og utvikling av miljøteknologi og miljøvennlige produkter.”

Planen lister opp overordnede prinsipper som skal følges:

- 1. Varer og tjenester velges på bakgrunn av livsløpskostnader, kvalitet og miljøegenskaper**
- 2. Varer og tjenester som er energieffektive, har lavt innhold av helse- og miljøfarlige kjemikalier, gir lave forurensende utslipp og lavt ressursforbruk skal prioriteres**
- 3. For varer hvor det er utviklet miljømerkingskriterier i regi av Svanen eller EU-blomsten skal disse kriteriene så langt som mulig legges til grunn**
- 4. For tjenester skal leverandører med rutiner og kompetanse som sikrer lav miljøbelastning prioriteres, f.eks. leverandører som kan dokumentere dette ved å ha innført ISO 14001 eller Miljøfyrtårn**

Mål og prioriteringer i handlingsplanen

1. Miljø- og sosiale hensyn i offentlige anskaffelser skal bidra til en effektiv offentlig sektor og et konkurransedyktig næringsliv.
2. Alle statlige virksomheter skal ha et miljøledelsessystem
3. Miljøbelastningen knyttet til offentlige anskaffelser skal minimeres. I arbeidet med miljøhensyn i offentlige anskaffelser vil tiltak knyttet til klima og energi, helse- og miljøfarlige kjemikalier og biologisk mangfold prioriteres.
4. Produktgruppene bygg- og eiendomsforvaltning, transport og bil, mat, IKT-utstyr og nettmøter, tekstiler og medisinsk/hygienisk forbruksmateriell, samt produktgrupper knyttet til kontor virksomhet, er prioritert.
5. Regjeringen legger videre vekt på at offentlig sektor gjennom sine innkjøp skal ta ansvar ved å bidra til sosialt forsvarlig produksjon, handel og forbruk.
6. Regjeringen har en målsetning om 15 prosent produksjon og forbruk av økologisk mat innen 2020. Ved å stille krav eller kriterier til økologisk mat i dine anskaffelser bidrar du til å oppfylle målsetningen, samtidig som du gjennomfører en miljøvennlig anskaffelse. Alle statlige virksomheter er pålagt i handlingsplanen å oppfylle økologimålsetningen.

Ledelsen i foretaket har ansvaret for å tilrettelegge for at de overordnede føringene etterleves.

Lov og forskrifter om offentlige anskaffelser

I lovens §6 står følgende: **”Statlige, kommunale og fylkeskommunale myndigheter og offentligrettslige organer skal under planleggingen av den enkelte anskaffelse ta hensyn til livssyklus kostnader, universell utforming og miljømessige konsekvenser av anskaffelsen”**

Offentlige oppdragsgivere er altså pålagt ved lov å ta hensyn til livssyklus kostnader og miljøkonsekvenser under planleggingen av den enkelte anskaffelsen som det står i §6 i loven. Det betyr at man har en plikt til å kartlegge og vurdere miljøkonsekvenser og også om behovet kan dekkes på en måte som gir mindre skadelige miljøkonsekvenser. I tillegg plikter man så langt det er mulig å stille konkrete miljøkrav til produktet. Dett står i forskriften til LOA § 8-3 (1) og § 17-3 (1). Regelverket anmoder innkjøpere i større grad å bruke behovsspesifikasjon/funksjonskrav fremfor veldig detaljerte kravspesifikasjoner. Dette fordi behovsspesifikasjoner og funksjonskrav åpner for miljøvennlige løsningsalternativer og større konkurranse. (Kilde: Difi)

6. Miljømerking og klimamerking – Svanen, EU-blomsten m.m.

Stiftelsen Miljømerking forvalter de to offisielle miljømerkene Svanen og Blomsten i Norge. Disse to miljømerkene settes på produkter og tjenester som har gjennomgått en objektiv miljøvurdering. Miljømerking Norge ble opprettet av myndighetene i 1989 for å forvalte de offisielle miljømerkene i Norge. Stiftelsen ledes av et styre som består av medlemmer oppnevnt av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, miljøvernmyndighetene, Næringslivets Hovedorganisasjon, Hovedorganisasjonen Virke, Landsorganisasjonen i Norge, Forbrukerrådet, handelskjedene og miljøorganisasjonene og er en non-profit organisasjon.

Bruk av Svanen og Blomsten i anskaffelsen

De offisielle miljømerkene Svanen og EU-blomsten er tredjeparts sertifiseringsordninger som tydeliggjør og gir informasjon om de beste miljøvalgene innenfor ulike produktkategorier. Svanemerket er det nordiske miljømerket og Blomsten er et offisielt EU-merke. Begge administreres i Norge av Stiftelsen Miljømerking. Både Svanemerket og Blomsten stiller bredspektrede miljøkrav og er basert på livs- syklusvurderinger, fra råvaren til avhending. Merkene har en tredjeparts uavhengig sertifisering. Det skal aldri være mer enn 30% av produkter/tjenester som er merket med Svanen eller Blomsten, derfor skjerpes kravene jevnlig. Produktgrupper finnes på Miljømerkings nettsider, se link bakerst i denne veilederen.

Det er ikke lovlig å kreve at et produkt skal være miljømerket, men det er mulig å bruke de underliggende kriteriene i en tredjepartssertifisert miljømerkeordning som teknisk spesifikasjon, tildelingskriterium eller kontraktskrav. En lisens, sertifisering eller bruk av for eksempel miljømerkene Svanen eller EU-blomsten, kan brukes som dokumentasjon på at kravet er oppfylt fra leverandøren, men annen tilsvarende dokumentasjon må også godkjennes som dokumentasjon.

Hvis det er stor konkurranse i markedet og mange leverandører kan tilby svanemerkede produkter eller tjenester, er det enkelt å bruke svanens kriterier som krav. Hvis det derimot er få som kan levere miljømerkede produkter/tjenester, kan kravene stilles som tildelingskriterier, for på den måten å premiere de beste, uten at konkurranse utelukkes.

NB – Helse Sør-Øst og Helse Midt-Norge er medlemmer av Svanens Innkjøperklubb og kan derfor benytte seg av Miljømerking Norges hjelp til å gjennomgå alternativ dokumentasjon hvis svanens kriterier er brukt og vektet minimum 20%.

Andre merkeordninger og sertifiseringer

Det finnes et utall miljømerker utenom de offisielle. Det anbefales ikke å bruke disse i offentlige anskaffelser da det er vanskelig å holde kontroll på om merket er tredjeparts verifisert eller oppfunnet av leverandør selv og hva merkets kriterier egentlig sier noe om. Andre offisielle merker fra andre EU-land er for eksempel:

- Blaue Ängel, som er den offisielle miljømerkeordningen i Tyskland
- Bra Miljöval som er opprettet av den svenske Naturskyddsforeningen
- TCO, som er en svensk merkeordning for datamaskiner, hodetelefoner etc.
- GOTS, som står for Global Organic Textile Standard. Merket vurderer alle relevante miljøproblemer i hele tekstilens livssyklus

EnergyStar er en internasjonal frivillig energimerkeordning. I Europa omfatter programmet PC-er, dataskjermer, bildebehandlingsutstyr (skriver-, kopi-, skanner-, faksutstyr) og frankeringsmaskiner. Hovedmålet er å bidra til en mer miljøvennlig utvikling ved å fremme produksjon og markedsføring av energieffektivt kontorutstyr (IKT-utstyr). Den er foreløpig ikke en offisiell merkeordning i Norge, men det er en tredjepartsertifisert merke som Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) har ansvar for å spre informasjon om- og føre tilsyn med.

Kriteriene revideres jevnlig og ved hver revisjon settes kriteriene slik at maksimalt 25 prosent av eksisterende produkter i markedet oppfyller Energy Star-kravene. Kriteriene til Energy Star kan med fordel brukes som tildelingskriterier for å premiere lavt energiforbruk.

Miljøledelsessystemer kan være basert på godkjente standarder som ISO 14001, Svanen, Miljøfyrtårn og EMAS. Miljøledelsessystemet skal være forankret i ledelsen, og består av et sett med prosedyrer og rutiner som skal sikre høy miljøstandard i virksomheten. I regjeringens handlingsplan for miljø og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser står følgende om bruk av miljømerking ved kjøp av tjenester: ” **For tjenester skal leverandører med rutiner og kompetanse som sikrer lav miljøbelastning prioriteres, f.eks. leverandører som kan dokumentere dette ved å ha innført ISO 14001 eller Miljøfyrtårn**”. Det anbefales derfor at man vurderer å legge inn krav om miljøledelsessystemer som kvalifikasjonskrav i tjenesteanskaffelser.

Klimamerking

Med forbedrede teknologiske løsninger for elektronisk sporing i verdikjeder, er det god grunn til å forvente at klimamerking blir lettere å anvende i nærstående framtid. En ny norsk standard for sjømat er et godt eksempel på utviklingen som forventes i flere sektorer. Klimamerking sier noe om Co2-fotavtrykket til produktet/tjenesten, altså klimagassutslippet i livsløpet. Enn så lenge finnes det ikke verifiserte klimamerkeordninger for typiske sykehusprodukter.

Miljødeklarasjon

En miljødeklarasjon er et kortfattet dokument som oppsummerer miljøprofilen til en komponent, et ferdig produkt eller en tjeneste på en standardisert og objektiv måte. Forkortelsen EPD brukes både i norsk og internasjonal sammenheng. De standardiserte metodene sikrer at miljøinformasjon innen samme produktkategori lar seg sammenlikne fra produkt til produkt, uavhengig av region eller land. Hensikten er at kunden skal kunne sammenligne miljøprofil og foreta en vurdering og et valg basert på miljødeklarasjonen. Miljødeklarasjoner bygger på livsløpsvurderinger av miljødata fra råvareuttak, produksjon, bruksfase og avhending. En EPD lages på grunnlag av en livsløpsanalyse (LCA) og skal være sertifisert etter en ISO-standard. (kilde: EPD-Norge)

På EPD-Norges nettsider kan man sjekke hvilke produkter som norske firma har fått godkjent. Det europeiske sekretariatet har kontorer i Stockholm og heter Environdec. De har oversikt på sine nettsider over hvilke produkter utenlandske firmaer har fått godkjent. Linker til nettsidene ligger bakerst i denne veilederen. EPD-Norge er næringslivets stiftelse for miljødeklarasjoner.

Grønt Punkt Norge

Grønt Punkt er et internasjonalt registrert varemerke for emballasje. Merket viser at det er betalt vederlag for emballasjen, noe som sikrer at emballasjen samles inn og gjenvinnes etter bruk. Vederlag skal betales i det land hvor varen omsettes og emballasjen blir avfall. Alle helseregionene i Norge er kontrollmedlemmer av Grønt Punkt Norge og er forpliktet til å kreve at leverandører er medlemmer av Grønt Punkt Norge eller lignende ordning i alle vareanskaffelser.

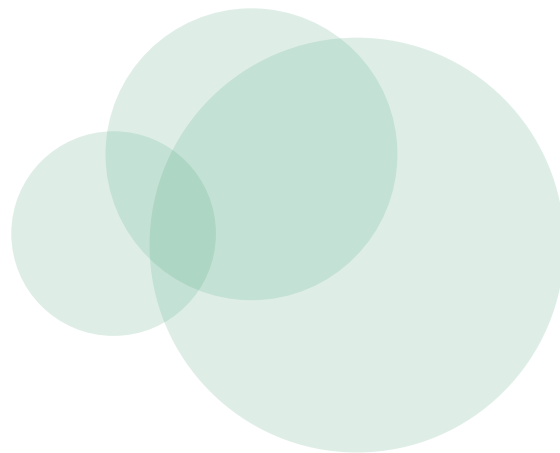

7. Kompetanse

Mangel på enten anskaffelseskompetanse eller miljøkompetanse må ikke være til hinder for at nødvendige miljøkrav blir satt. Det anbefales å sette miljø på dagsorden i alle anskaffelser for å øke kompetansen både på fagsiden og på innkjøpssiden. Etter hvert som alle regioner jobber mer og mer kategoribasert, vil kunnskap man tilegner seg ved et anskaffelsesprosjekt i større grad også kunne gjenbrukes i senere anskaffelser.

Anskaffelser.no

Det er utarbeidet en rekke miljøkriteriesett til bruk i offentlige anskaffelser og i tråd med europeisk regelverk, som kan være svært nyttig. Difi anbefaler på sine sider www.anskaffelser.no å bruke norske, svenske, danske eller nederlandske offentlige miljøkriterisett. Disse ligger det link til både hos Difi og i kapittel 8 i dette dokumentet. På Difis anskaffelsportal, som de kaller en "Kunnskapsportal for offentlige anskaffelser", vil det også ligge mye nyttig informasjon både om miljø og andre aspekter ved offentlige anskaffelser. Difi arrangerer også jevnlig kurs i blant annet miljø og offentlige anskaffelser. Alle offentlige innkjøpere bør abonnere på deres ukentlige nyhetsbrev for å få kjennskap til disse kursene og også for å få inspirasjon av andre gode anskaffelsesprosjekter. Link til påmelding ligger på siste side i denne veilederen.

Miljøkompetanse

Alle helseforetak har noe miljøkompetanse. Prosjektleder for innføring av ISO 14001 i helseforetaket vil enten selv inneha noe kompetanse, eller ha oversikt over hvor denne kompetansen finnes. Det anbefales også alle helseforetak å bygge opp miljøkompetanse i innkjøpsmiljøet. Erfaring fra ulike svenske län, som har kommet mye lenger i sine miljøinnkjøp for svenske sykehus enn norske, er at det er ressurssparende å ha innkjøpere i egen avdeling med miljøkompetanse.

I alle helseregionene er det opprettet regionale miljøfaggrupper med deltagere fra alle helseforetakene i regionen. I disse foraene kan man også etterspørre kompetanse fra andre helseforetak for erfaringsdeling. Det samme gjelder for hvor regionens innkjøpsledere møtes. Det anbefales også at det spilles inn gode eksempler på gode "grønne anskaffelser" til disse foraene for læring på tvers!

Ved siden av Difi, er det andre aktører som også tilbyr kurs i miljø og offentlige anskaffelser. Dette er for eksempel NIMA (Norsk forbund for innkjøp og logistikk) og Teknologisk Institutt. Se linker bakerst i denne veilederen.

Det er viktig å legge til rette for god organisering og kompetanseutvikling for å sørge for best mulig anskaffelser og samtidig et godt- og attraktivt arbeidsmiljø. God organisering er viktig for å utnytte ressursene best mulig og for å kjenne til de enkelte medarbeiders evne til å gjennomføre arbeidsoppgavene på riktig og effektiv måte. Det bør i alle innkjøpsavdelinger foreligge planer for kompetanseutvikling for alle medarbeidere som bygger opp under avdelingens og helseforetakenes egne mål, også innen miljø.

Helseregionene bør vurdere å arrangere egne fagdager eller tilby annen kursing hvor miljø og innkjøp står på agendaen. Et godt tips er å innhente fagekspertise fra Sverige, hvor sykehusene har vært ISO 14001-sertifisert i en årrekke og hvor miljøkrav i innkjøp har vært godt innarbeidet en god stund. De regionale anskaffelsene til svenske sykehus er lagt til länene.

Det er også mulig å leie inn miljøkompetanse fra konsulentbedrifter i enkeltanskaffelser. Det anbefales da at en intern innkjøper følger prosessen hele veien, for å sikre intern overføring av læring.

8. Før anskaffelsesprosessen

Spesialhelsetjenestens anskaffelser vil alltid ha et klima- og miljøfotavtrykk, og "miljøeffektivitet" er et nyttig ord. Miljøeffektivitet defineres som verdiskapning over tid delt på miljøbelastning over tid. Vi kan tenke oss et hierarki for miljøeffektive anskaffelser, se fig. 1

Fig.1 (Kilde D. Brasfield, Sunnaas)

Behovsverifisering

Det viktigste miljøgrepet som kan tas, er å bruke tid til å formulere helseforetakets behov - nå og fremover. Ikke hopp rett til løsningen, men sett av tid til drøftinger i brukergrupper og vær åpen for andre løsninger. Om man ikke gjør dette kan man risikere å ekskludere mindre ressurskrevende alternativer - som å låne, dele, leie, eller bruke eksisterende løsninger og ressurser på en ny måte.

Ved siden av brukerinkludering kan det være andre fagfolk med nøkkelen kunnskap om det tekniske, praktiske eller det organisatoriske rundt behovet, og som vet hvilke muligheter og utfordringer som finnes. Det er også viktig å involvere miljøkoordinator/miljøleder i virksomheten. Enhver anskaffelse kan medføre miljøbelastning og miljøleder kan ha tips og råd om hvordan miljøbelastningene kan reduseres.

Generell kartlegging i leverandørmarkedet

Miljøløsninger for varer og tjenester utvikles i høyt tempo og nye bruksmuligheter av eksisterende teknologi blir tilgjengelig. Det er viktig at man før en anskaffelse orienterer seg om hva markedet kan tilby. I en kategoristyrte tilnærming, vil det være naturlig å tenke seg at innkjøpere og fagpersoner innenfor en kategori har gode muligheter til å være nært innpå markedet og inneha en god kunnskap til utviklingen også innen dette feltet. Dialog mellom markedet, brukere og andre fagmiljøer vil gi en god informasjon om hva som finnes i markedet og hva slags mulige løsninger som kan utvikles.

Det anbefales også, i det minste i anskaffelser av en viss størrelse, å ha dialogmøter med leverandørmarkedet i forkant. Det er viktig også for å fortelle markedet om langsiktige utviklingsbehov for å stimulere leverandører til å utvikle nye løsningsforslag. Regelverket om offentlige anskaffelser er ikke til hinder for at offentlige virksomheter er i dialog med leverandører før konkurransen utlyses, men det er viktig å passe på at dialogen ikke utelukker konkurranse og at hensynet til likebehandling ivaretas.

(kilde: Difi)

Les mer om hvordan dialogen med leverandører i forkant kan gjøres på en best mulig måte på Difis sider. Se link i litteraturlisten bakerst i dokumentet.

9. I anskaffelsesprosessen

Når selve anskaffelsesprosessen starter, er det viktig å starte raskt med å kartlegge hvilke miljøaspekter som er viktig å se på i denne anskaffelse. Igjen må miljøpolicyen til foretaket være på agendaen. Kanskje har helseforetaket et mål om å senke energiforbruket? Er det en problemstilling i denne anskaffelsen? Eller har man mål om utfasing av bestemte kjemikalier? Det er selvsagt også viktig å se på volumet på anskaffelsen. Er det store miljøbelastningen i store volum, så vil det være naturlig å bruke mer ressurser på å sette gode miljøkrav enn i små anskaffelser med mindre miljøbelastning. Det må også stilles spørsmål til hvor innovative man ønsker å være. Er det et ønske om å være teknikkdrivende og offensive i denne anskaffelsen? Veldig viktig vil det selvsagt også å være å se på at produktene skal oppfylle de kvalitetskrav som er nødvendig, her må fagmiljøene være godt involvert.

Kartlegging av miljøaspekter

Denne sjekklisten for offisielt utarbeidede miljøkriterier for produkt/tjenester, bør gjennomgås i forkant av konkurranseutforming. Miljøkriteriesett kan brukes i sin helhet eller man kan plukke ut deler:

Miljøkriterier	Link	Ja/Nei
Difi	www.anskaffelser.no	
Svanen	www.svanemerket.no	
Eu-blomsten	http://ec.europa.eu/ecat/	
Sveriges miljøkriterier	www.msr.se/sv/upphandling/kriterier/	
Danmarks miljøkriterier	http://www.miljoevejledninger.dk/	
Nederlands miljøkriterier	http://www.senternovem.nl/sustainableprocurement/criteria/index.asp	
EUs miljøkriterier	http://ec.europa.eu/environment/gpp/eu_gpp_criteria_en.htm	

Standardiserte miljøkrav i offentlige anskaffelser gjør anskaffelsesprosessen mer effektiv og gir klare signaler til leverandører som grunnlag for produktutvikling (kilde: Difi)

Livssyklus kostnader (LCC)

Livssyklus kostnader kommer av engelske LCC – Life Cycle Cost og omfatter både innkjøpspris og de kostnadene virksomheten vil ha med den anskaffede varen eller tjenesten i tiden den brukes, fratrukket restverdi ved avhending. Alle offentlige instanser er pålagt å vurdere LCC i forbindelse med anskaffelser. Dette vil i mange tilfeller være et av de viktigste miljøtiltakene som blir gjort i anskaffelsen.

Selv om noen miljøbevisste valg i utgangspunktet kan være dyrere i innkjøpspris, kan det ofte vise seg at den totale kostnaden over livsløpet blir lavere. Gjennom å sammenlikne produkters livssyklus kostnad, vil man få et bilde på hva mindre miljøskadelige løsninger koster i sammenligning med konvensjonelle løsninger.

Maskiner og bygg som bruker mindre energi, og kjøretøy som bruker mindre drivstoff, er billigere i drift. Evaluerer du livssyklus kostnad istedenfor kun innkjøpspris, evaluerer du også energieffektivitet og drivstofforbruk, og finner dermed løsningen som både har lavest kostnad og lavest klimagassutslipp.

Livssyklus kostnaden kan blant annet omfatte: Innkjøpspris, installeringskostnader, driftskostnader, vedlikeholdskostnader, utskiftningskostnader, skatter og avgifter og avhendingskostnader.

Å kalkulere livssyklus kostnader er ikke alltid like enkelt, men det svenske miljøstyringsrådet har utarbeidet både et verktøy for generell utregning og flere ulike for spesielle produktgrupper. Disse verktøyene er anbefalt brukt av Difi. Det finnes link bakerst i denne veilederen.

Å kalkulere livssyklus kostnader og eventuelt også klimagassutslipp helt fra produktet blir produsert, vil være en umulig oppgave for de fleste så lenge klimamerking ikke er blitt tilgjengelig på særlig mange produkter ennå. Det vil derfor være en utregning av foretakets kostnader i innkjøp og drift som vil være det man har mulighet til å regne ut og som skal brukes som en faktor i anskaffelsen.

10. Utfasing av uønskede stoffer, kjemikalier og lignende

Det er viktig å merke seg den lovbestemte substitusjonsplikten, som tilsier at en virksomhet som bruker et produkt som kan føre til skade på helse og miljø, plikter å vurdere om det er mulig å erstatte produktet med et som er mindre skadelig. Det er kun en plikt til å bytte ut produktet hvis byttet kan skje ”uten urimelig kostnad eller ulempe”. Erstatning av kjemikalier må alltid vurderes helhetlig med tanke på den faktiske risikoen som ulike alternativ kan utgjøre. Man må derfor ha nødvendig dokumentasjon på at erstatningsproduktets egenskaper før erstatning gjøres. Det er ikke utarbeidet verken nasjonalt eller regionalt fullstendige utfasingslister av uønskede stoffer, kjemikalier og lignende for bruk i sykehus, men mange helseforetak har gjort dette i en hvis grad.

De offentlige sykehusene i Sverige eies og driftes av de svenske länenene. De samarbeider med Miljøstyringsrådet og andre instanser om å utarbeide- og jevnlig oppdatere lister over stoffer som bør utfases og en oversikt over hvilke produkter som inneholder disse stoffene og hva de kan byttes til. Dette er informasjon som også leverandører til svenske sykehus har tilgang til og dermed tar med i betraktning i sin produktutvikling. Disse listene er offentlige og kan gjerne brukes også av norske helseforetak i sitt arbeid med miljøvennlige anskaffelser. Link til listene ligger bakerst i dette dokumentet.

Miljøverndepartementet i Norge har utviklet en egen veileder for substitusjon som helseforetakene bør kjenne til. Link til denne ligger bakerst i dette dokumentet.

11. Opplæring og avtaleinformasjon til brukere

Det er viktig å informere de ansatte ved helseforetakene som skal bruke avtalene, hvilke valg som er gjort og at dette er gjort på grunn av miljøhensyn. Det kan også være nødvendig å kommunisere ut hvilke miljøkonsekvenser de ulike avropene på en avtale har. Like viktig som å sikre at løsningen som er anskaffet dekker behovene i foretaket, er det å sikre at løsningen faktisk blir tatt i bruk. Det bør ikke skje at for eksempel utstyr som er kjøpt, ikke blir brukt. Dette kan for eksempel gjelde ved anskaffelse av innovative miljøløsninger. Dette kan skje fordi de tilsatte i foretaket ikke har tid og kompetanse til å sette seg inn i hvordan utstyret skal brukes. For å få utnyttet miljøpotensialet i utstyret er det derfor avgjørende at det er en plan for opplæring, og at den gjennomføres. Det kan også være en idé å be om tilbud på opplæring av de ansatte som en del av konkurransen.

12. Avtaleoppfølging

Når foretaket mottar varen eller tjenesten man har anskaffet, må man sjekke at det er riktig kvalitet som blir levert. Oppfyller den leverte løsningen de miljøkravene som er angitt i konkurransegrunnlaget, og som det er inngått kontrakt på?

Får man ikke kontraktmessig ytelse (dvs. den ytelsen med den miljøkvalitet dere har avtalt), er det et kontraktsbrudd. Ved kontraktsbrudd må man gi tilbakemelding (reklamere). Gjør man ikke det, mister man de sanksjonsmuligheter man har i kontrakten (som retting, prisavslag, dagbot, erstatning eller heving).

Dersom det er krav som skal oppfylles i kontraktperioden, må foretaket ha et oppfølgingssystem for å kontrollere at kravene er oppfylt til riktig tid. Dette kan være kontraktfestede krav som krav til rapportering, til utskiftning til mer miljøvennlig utstyr, endring av metoder for gjennomføring av ytelsen eller krav til tilegning av kompetanse hos leverandøren. Ta opp disse punktene på kontraktsoppfølgingsmøtet med leverandøren. Bryter leverandøren krav, må man reklamere, på den måten som er beskrevet i kontrakten; skriftlig og innen den frist som er satt.

(kilde: Difi)

13. Evaluering og læring

Husk å dokumentere hele prosessen og evaluer alle anskaffelser som gjøres! På den måten sikrer man læring til neste prosjekt og man har større mulighet til en erfaringsdeling innad i helseforetaket eller eksternt.

14. Etiske leverandørkjeder

Leverandørkjeder kan ofte være komplekse, særlig der produksjonen skjer i fattige land og det er vanskelig å fjerne risikoen for brudd på menneskerettigheter eller miljøhensyn globalt. Ekstrem overtid, helsefarlige omgivelser på arbeidsplassen og lønninger som knapt dekker bo- og matutgifter er hverdagen for millioner av arbeidere i global handel og produksjon. Grove former for barnarbeid, tvangsarbeid og grovt miljøskadelig virksomhet forekommer også.

Etisk handel er å fremme forsvarlige arbeids- og miljøforhold i globale leverandørkjeder. Alle helseregionene i Norge og Hinas er medlemmer av organisasjonen Initiativ for etisk handel og det er utarbeidet egne handlingsplaner og en veileder også på dette området for at helseforetakene i Norge skal være pådrivere for etiske leverandørkjeder. Dette gjøres ved å foreta risikoanalyser ved større anskaffelser ut i fra produkt og produksjonsland, og sette nødvendige krav til leverandørene. I kontraktsperioden skal foretakene følge opp leverandørene, for å se til at kravene blir møtt. Mer informasjon om dette finnes i litteraturlisten bakerst i dokumentet.

Helse Sør-Øst og Sykehuspartner har utført revisjon ved denne hanskefabrikken i Malaysia. Dette førte til forbedringer i arbeidsforholdene til de ansatte.
Foto: Grete Solli, HSØ

15. Litteraturliste/referansedokumenter og nyttige linker

Utfasingarbeidet i Stockholm län
www.sll.se/produkter

Verktøy for miljøvennlige/grønne anskaffelser i Stockholm län
www.sll.se/miljoanpassadupphandling

Miljøverndepartementets veileder om substitusjonsplikten
<http://www.miljodirektoratet.no/no/Publikasjoner/Publikasjoner/2000/Januar/ta1715/>

Norsk nettverk for innkjøp og logistikk - NIMA
www.nima.no

Teknologisk Institutt
<http://www.teknologisk.no/Kurs-opplaering/Kurs/OEkonomi-og-innkjoep/Offentlige-anskaffelser>

Miljømerking Norge/Svanen
<http://www.svanemerket.no/>

Direktoratet for ikt og forvaltning (Difi)
www.difi.no, www.anskaffelser.no

Påmelding ukentlig nyhetsbrev "OI nyheter", fra Difi (Doffin)
<http://www.nyheter.doffin.no/index.php?path=10>

EPD-Norge, Næringslivets stiftelse for miljødeklarasjoner
<http://www.epd-norge.no/>

Hvordan gjennomføre markedsdialog
<http://anskaffelser.no/tema/innovasjon/innovasjon-steg-for-steg/dialog-med-markedet/hvordan-gjennomfore-dialogen>

Det svenske miljøstyringsrådets sider om livssyklusostands-kalkyler
<http://www.msr.se/Upphandling/LCC/Kalkyler/>

Regjeringens handlingsplan for miljø og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser:
<http://www.regjeringen.no/Upload/MD/vedlegg/Planer/T-1467.pdf>

Om etisk handel i helseforetakene:
<http://www.helse-nord.no/etisk-handel/category27098.html>

Initiativ for etisk handel
www.etiskhandel.no

Vedlegg 1 - Statlig veileder

Miljøhensyn – miljøpolitikk for statlige innkjøp¹	
Bygg og eiendomsforvaltningen	
Kjemikalier	Unngå byggematerialer som inneholder stoffer på myndighetenes prioritetsliste for miljøgifter eller relevante stoffer som er oppført på SFTs liste over helse- og miljøfarlige stoffer man skal være spesielt oppmerksom på - Obs-listen. Dersom det er utarbeidet miljømerkinskriterier (Svanen eller EU-blomsten) for en produktgruppe, bør det velges produkter som oppfyller kriteriene.
Energibruk og klima	I byggeprosjekter stille konkrete krav til energibruk, for eksempel i form av KWh pr m2. Stille krav til at energiforsyningen til oppvarming baseres på annet enn elektrisk og fossilt brensel. Kravene bør være strengere enn minimumskravene i teknisk forskrift.
Tropisk tømmer	Det skal ikke brukes tremateriale med tropisk tømmer, verken i selve bygget eller i materialet som brukes i byggeperioden.
Avfall/farlig tømmer	I byggeprosjekter sette mål om 60-80 vektprosent kildesortering (inklusive riving eksklusive byggegrop). Ved riving, ombygging og rehabilitering stille krav til miljøkartlegging for å hindre feildisponering av helse- og miljøfarlige kjemikalier.
Miljøkompetanse	Arkitekter, rådgivere og entreprenører skal dokumentere opplæring/kurs i miljøriktig prosjektering og bygging
Leiekontrakter	Stille relevante miljøkrav ved inngåelse av leiekontrakter
IKT-utstyr	
Kjemikalier, energi, klima, avfall	Det skal velges IKT-utstyr med lavt energiforbruk, lavt innhold av miljøgifter (stoffer på prioritetslisten for helse- og miljøskadelige kjemikalier) med oppgraderingsmuligheter. Digitalt samarbeid skal vektlegges ved valg av utstyr.

¹http://www.regjeringen.no/upload/FAD/Vedlegg/Konkurransopolitikk/samfansvar_off_ansk.pdf

Tekstiler	
Kjemikalier	Unngå tekstiler som inneholder stoffer på myndighetenes prioritetsliste for miljøgifter eller relevante stoffer som er oppført på SFTs liste over helse- og miljøfarlige stoffer man skal være spesielt oppmerksom på - Obs-listen. Dersom det er utarbeidet miljømerkingskriterier (eks Swanen eller EU-blosten) for en produktgruppe bør det velges produkter som oppfyller kriteriene. Ved anskaffelse av tekstiler bør det vurderes hvordan disse kan rengjøres med minst mulig kjemikalier. Eksempelvis bør det unngås tekstiler som ikke tåler vanlig vask, men må renses med miljøskadelige kjemikalier.
Medisinsk/hygienisk forbruksmaterieell	
Kjemikalier, ressursbruk etc.	Så langt som det er mulig tilfredsstillende miljøkriteriene til Swanen og EU-blosten der slike kriterier er utarbeidet
Trykksaker og papir	
Kjemikalier, ressursbruk etc.	Kopipapir, konvolutter og trykksaker skal så langt som det er mulig tilfredsstillende miljømerkingskravene til Swanen eller EU-blosten. Så langt som det er mulig, skal kopipapir, konvolutter og trykksaker være laget av returpapir.
Kontormøbler og – rekvisita, renhold, hoteller	
	Så langt som mulig tilfredsstillende miljømerkingskriteriene til Swanen eller EU-blosten der slike kriterier er utarbeidet. For øvrig prioritere produkter og tjenester som er energieffektive, har lavt innhold av miljøgifter (prioriterte helse- og miljøfarlige kjemikalier), gir lave forurensende utslipp og lavt ressursforbruk. Varer laget av resirkulert materiale og klargjort for gjenvinning skal vektlegges.

Deltagere i arbeidsgruppen

Geir Håheim	Advokat	Helse Vest RHF	geir.haheim@helse-vest.no
Jonny Jensen	Innkjøpsleder	Helse Nord RHF	jonny.jensen@helse-nord.no
Bård Skage	Seksjonssjef innkjøp	Helse Midt-Norge RHF	bard.skage@helse-midtnorge.no
John-Christian Lervik	Utviklingsdirektør	Hinas AS	john-christian.lervik@hinas.no
Pia Trulsen	Avtaleforvalter	Sykehuspartner Innkjøp og logistikk	avtaleforvaltning@sykehuspartner.no
Grete Solli	Spesialrådgiver	Helse Sør-Øst RHF	innkjop@helse-sorost.no

